

دشواری‌های گام نخست

● سیدعلی محمد رفیعی

همراه نشانی و ترجمه درست آنها آمده است. برای پرهیز از طولانی شدن این نوشتار به خاطر طولانی بودن این فهرست، از ذکر اصل آیه و نیز توضیح اضافی درباره چرایی اشکال در ترجمه، در بسیاری موارد خودداری شده است. مراجعه به اصل آیات و نگاهی به ترجمه‌ها و تفسیرهای معتبر و واژه‌نامه‌های قرآنی و کتابهای دستور زبان و واژگان عربی مؤید مدعای ماست.

● **سوره نبا، آیات ۲ و ۳:** این آیات به شکل سوالی ترجمه شده‌اند در حالی که آیه دوم پاسخ آیه اول است و آیه سوم توضیح آیه دوم.

● **سوره نبا، آیه ۱۰:** آیا پرده شب را...؟
- درست: و پرده شب را...؟

● **سوره نبا، آیه ۱۳:** و خورشید را مانند چراغی فروزان، روشن کردیم.
- درست: و خورشید را چراغی فروزان و روشن کردیم.

● **سوره نبا، آیه ۱۸:** ... به پیشگاه خدا حاضر می‌شوند.
- درست: ... به پیشگاه خدا حاضر می‌شوید

● **سوره نبا، آیه ۲۰:** کوه‌ها... به حرکت در می‌آیند و مثل سراب به نظر می‌رسند.
- درست: کوه‌ها ... به حرکت در می‌آیند و سراب(ریگ روان) می‌شوند

● **سوره نبا، آیه ۲۴:** آنها در جهنم، هرگز آبی سرد و گوارا نخواهند نوشید و هرگز نسیمی خنک بر آنها نخواهد وزید.
- درست: در جهنم، هرگز نسیمی خنک بر آنها نخواهد وزید و هرگز آبی سرد و گوارا نخواهند نوشید(جابه جا ترجمه شده است).

● **سوره نبا، آیه ۲۹:** ... ما برای هر کاری حساب و کتابی قرار داده‌ایم.
- درست: هر کاری و چیزی را در کتابی ثبت کرده‌ایم.

● **سوره نبا، آیه ۳۵:** به نیکوکاران در بهشت، نه حرف دروغی گفته می‌شود و نه آنها سخن بیهوده‌ای

ترجمه جزو سی‌ام از قرآن مجید برای کودکان و نوجوانان کوششی است برای ارائه برگردانی از این کتاب آسمانی به زبانی آسان و متناسب با سطح دریافت و دانش و سلیقه مخاطبان کم سن و سال یا بزرگسالان تازه دانش آموخته. مترجم این جزء از قرآن کریم سعی کرده است که کلام دلنشین خدا را به زبانی ساده و صمیمی ترجمه کند، به این امید که ترجمه فارسی آن، برای نوجوانان اهل قرآن و نوسوادان با ایمان فهمیدنی باشد و باعث نزدیکی بیشتر آنها به کلام خدا شود(از پشت جلد کتاب).

کتاب، حاوی متن جزء سی‌ام قرآن مجید به همراه ترجمه‌ای تفسیری یا ترجمه آمیخته با تفسیر برای هر آیه و سوره در صفحه روبه‌روی آن است. آیات و ترجمه آنها به صورت وسط در وسط در صفحات جای گرفته و با شماره از یکدیگر تفکیک شده‌اند، ولی ترجمه چند آیه گاه به همراه یکدیگر و به صورت ادغام شده آمده است. مرز میان ترجمه و تفسیر، در این ترجمه تفسیری یا ترجمه و تفسیر از بین رفته است و از علایمی مانند پرانتز یا قلاب برای تفکیک این دو اثری نمی‌بینیم. نثر ترجمه روان و آزاد است و کوشش بر این بوده است که ترجمه آیات قبل و بعد با انسجام و ارتباط لازم در کنار هم بشینند و پیوند هر دسته از آیات مرتبط با یکدیگر در ترجمه حفظ شود.

برخی توضیحات مورد نیاز در ترجمه - مانند اعلام، برخی واژه‌ها و نیز توضیحات تفسیری بیشتر - به انتهای کتاب ارجاع شده و آگاهی‌هایی کوتاه و لازم درباره آنها تحت عنوان "یادآوری" آرایه شده است.

چهارچوبهای کاری دشوار

اگر برای ترجمه قرآن مجید باید دوگام دشوار و اساسی "دقت" و "شیوایی و رسایی" را برداشت، ترجمه برای کودک و نوجوان، گام سوم را نیز می‌طلبد و آن تنزیل و بازنگاری ترجمه به زبان کودک و نوجوان است. ضرورت یا عدم ضرورت تفکیک ترجمه از تفسیر در این نوع ترجمه و تفسیر قرآن نیز جای بحث دارد. به خاطر اهمیت این جنبه‌ها در ارزیابی ترجمه و تفسیر قرآن برای کودکان و نوجوانان، نخست به بررسی این اصول، ضوابط و چهارچوبها در کتاب حاضر می‌پردازیم و سپس جنبه‌های دیگر را از نظر می‌گذرانیم.

میزان دقت در ترجمه

در زیر، فهرستی از ترجمه‌های نادرست ارائه شده برای برخی آیات برای حدود یک چهارم کتاب حاضر، به

- نام کتاب: قرآن کریم (جزء سی‌ام)
- مترجم: مصطفی رحماندوست
- ناشر: محرراب قلم
- چاپ اول: زمستان ۱۳۷۷
- شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه
- ۱۱۲ صفحه
- قیمت: ۳۵۰ تومان

می شنوند.

• درست: نیکوکاران در بهشت، نه سخن بیهوده‌ای می شنوند و نه حرف دروغی [می شنوند] (جا به جا ترجمه شده است).

• سوره نبا، آیه ۳۸: تا آن که خدای مهربان برای گفتن سخنان پسندیده به یکی اجازه دهد. - درست: ... به کسی اجازه دهد.

• سوره نبا، آیه ۳۹: روز قیامت حق است و مسلماً روزی فرا خواهد رسید. - بهتر: ... زمانی فرا خواهد رسید.

• سوره نازعات، آیات ۱-۵: انتخاب معانی محل اشکال است. برای آگاهی از معنای لغات و ترجمه و تفسیر آیات به قاموس قرآن ذیل ماده "دبر" و نیز واژه‌نامه‌ها و تفاسیر قرآن مراجعه شود.

• سوره نازعات، آیه ۸: در چنان روزی، دل‌های مردم پریشان و مضطرب می شود. درست: در چنان روزی، دل‌های برخی از مردم (دل‌هایی) پریشان و ...

• سوره نازعات، آیه ۹: و چشم‌های مردم، از ترس و خجالت، خیره می ماند. - درست: و چشم‌های آنها (= برخی از مردم)، از ترس و خجالت، فرو افتاده است.

• سوره نازعات، آیه ۱۰: مردم از یکدیگر می پرسند: ... - درست: آنها از یکدیگر می پرسند: ...

• سوره نازعات، آیه ۳۸: و پیگیری لذتهای این دنیا را ترجیح داده اند.

- درست: و لذتهای این دنیا را ...
• سوره نازعات، آیه ۴۳: تو از هنگام فرارسیدن روز قیامت خبری نداری. - درست: تو از ... چه خبر داری؟

• سوره عبس، آیه ۳: چرا چنین کردی؟ شاید ... - درست: و تو چه دانی، شاید ...

• سوره عبس، آیات ۵، ۶ و ۸-۱۰: جمله‌ها سوآلی ترجمه شده‌اند در حالی که خطاب و توییخ‌اند و باید با علامت تعجب و بی ادات پرسش به کار روند. در آیه ۵ نیز به جای "چرا" باید از "اما" استفاده می شد.

• سوره عبس، آیه ۲۳: اما این انسان ... لاف‌رمانی و سرکشی می کند. - درست: اما او هنوز وظایفش را انجام نداده است / اما او هنوز آنچه را خدا به او دستور داده به جا نیاورده است.

• سوره عبس، آیه ۲۵: ما بودیم که ... - درست: که ما بودیم که ...

• سوره عبس، آیه ۴۱: که تیرگی و تاریکی از آنها می بارد.

- درست: که تیرگی و تاریکی آنها را فروپوشیده است.

• سوره تکویر، آیات ۱-۱۳: همه این آیات - بجز آیه ۹ - باید با "آن گاه که"، "هنگامی که"، "و آن گاه که"، "و هنگامی که" آغاز می شدند. واژه‌ها و عبارات به یاد آن روزی باش، "همان روزی که"، "روزی که" و از این قبیل هم مشکل معنایی دارند و هم با توجه به بی نور شدن خورشید، با "روز" متناسب نیستند. ضمناً خبر این آیات در آیه ۱۴ است در حالی که آیه ۱۰ به گونه‌ای ترجمه شده است که وظیفه آیه ۱۴ را به عهده گرفته است.

در آیه ۵ حشر حیوانات به زنده شدن آنها ترجمه شده است که به دلایلی متعدد درست نیست.

◀ نمونه‌هایی از اشکالات تفسیری و ترجمه‌ای، افتادگی واژه‌ها، عدم رعایت سیاق آیات، تفاوت ضمیر ترجمه، اختلاف زمان فعل و ... به چشم می خورد.

◀ نثر ترجمه روان و آزاد است.

• سوره تکویر، آیه ۱۵: و هنگامی که از دختران زنده به گور شده پرسیده می شود: "به چه گناهی کشته شدید؟" - درست: و هنگامی که از دختر زنده به گور پرسیده می شود که به چه گناهی کشته شده است.

• سوره تکویر، آیه ۲۲: ... پیامبر، دوست شماست و دیوانه نیست. - درست: ... دوست شما - پیامبر - دیوانه نیست.

• سوره تکویر، آیه ۲۵: ... قرآن سخن شیطان رانده شده نیست. - درست: ... قرآن سخن شیطانی رانده شده نیست.

• سوره تکویر، آیه ۲۷: زیرا برای مردم، ... - درست: زیرا اضافی است.

• سوره انفطار، آیه ۵: "آخرت" ترجمه نشده است.

• سوره انفطار، آیه ۱۰: "زیرا" اضافی است.

• سوره انفطار، آیه ۱۲: و هدف شما را از کارهایی که انجام می دهید می دانند. - درست: و کارهایی را که انجام می دهید، می دانند.

در سه چهارم دیگر کتاب نیز همین روند ادامه دارد و نمونه‌هایی از اشکالهای تفسیری و ترجمه‌ای، افتادگی واژه‌ها و آیه‌ها در ترجمه، عدم رعایت سیاق آیات (استفهام، انشا، خبر و غیره)، تفاوت ضمیر آیات با ضمیر ترجمه (مفرد و جمع، مخاطب و مقایب) اختلاف زمان فعل در ترجمه با متن آیه (ماضی، مضارع)، جابه‌جایی در ترتیب ترجمه در مقایسه با اصل، اشتباه در معلوم و مجهول فعلها، مرجع ضمیرها و تشخیص فاعل، برخی جملات و عبارات اضافی و غیر ضروری، عدم تناسب در ترجمه آیات مشابه و اشتباه در جمع و مفرد واژه‌ها را در برمی گیرد.

کتاب در این زمینه نیازمند بازنگری جدی و کارشناسانه است.

بحث تفکیک ترجمه و تفسیر

اصل پذیرفته شده در ارائه ترجمه و تفسیر قرآن به زبان بزرگسالان، تفکیک ترجمه از تفسیر با استفاده از پانوش، پراتز، قلاب، دو خط تیره و از این قبیل است. فلسفه آن نیز این که نباید سخن خدا، با سخن انسان و تفسیر و نگرش برداشت او در هم آمیزد و خواننده باید بداند آنچه می خواند کلام الهی است یا بیان انسانی. اما آیا در ارائه ترجمه و تفسیر قرآن کریم برای کودکان و نوجوانان نیز این اصل را رعایت باید کرد؟ نگارنده به عنوان یک نظر شخصی و قابل بحث و بررسی معتقد است که ویژگی کار برای کودک و نوجوان، مانعی برای ما پدید نمی آورد که به مخاطب کم سن و سال خود بگوییم:

- ۱) قرآن سخن خداست.
 - ۲) سخن خدا قابل مقایسه با سخن انسان نیست و ویژگیهای خود را دارد.
 - ۳) انسانها از سخن خدا برداشتهایی دارند که فرق آن با سخن خدا برابر است با تفاوت انسان و خدا.
 - ۴) برای این که تو بدانی کدام سخن خداست و کدام سخن انسان، سخن انسان را در داخل فلان علامت قرار داده‌ایم یا جای آن را از سخن خدا جدا کرده‌ایم.
- حتی اگر این تفاوت نیز میان سخن خدا و سخن غیر خدا وجود نداشته باشد، رعایت امانت در ترجمه حکم می کند که این دو از یکدیگر جدا شوند.
- به هر حال بررسیها و بحثهای دقیق تر مشخص می سازد که با نصب یا حذف این دیواره‌ها میان ترجمه و تفسیر قرآن چه چیزی به مخاطب خود می دهیم و چه چیزهایی از او می گیریم.
- در باره ادغام ترجمه و تفسیر در کتاب حاضر با توجه به ناپخته بودن این بحث در ادبیات کودک و نوجوان فعلاً بهتر است که از ارائه حکم قطعی صرف نظر کنیم.

مرز میان آیات

یکی از ویژگیهای این ترجمه و تفسیر، ترجمه یک یا چند آیه مرتبط با یکدیگر از نظر دستوری، به صورت یکجاست. این کار به ویژه با توجه به تفاوت ساختار جمله بندی فارسی و عربی به نظر طبیعی می نماید.

دیدگاه دیگر نیز چنین است که همانند آیات، ترجمه آنها نیز باید همواره مجزا از یکدیگر باشند تا هم امانت در ترجمه بیشتر رعایت شود و هم خواننده دقیقاً بداند که ترجمه کدام آیه را می خواند.

به نظر می رسد که برای پرهیز از افراط و تفریط در این باره باید اصل را در ترجمه بر رعایت مرز میان آیات قرار داد مگر این که وابستگی دو آیه چنان باشد که بیوند میان بخشهای یک جمله در زبان فارسی بدان گونه است.

با این ملاحظه، ادغام چند آیه که ترجمه آنها نیز چند جمله متناظر با آیات است چندان طبیعی به نظر نمی رسد و قرار گرفتن شماره آیات میان جمله ها در ترجمه نیز مشکلی برای خواننده ایجاد نمی کند ضمن این که با اصل سازگارتر است.

در زیر، دو نمونه از ترجمه حاضر را ملاحظه می فرمایید که در مورد اول ادغام ترجمه آیات بجاست و در مورد دوم، تفکیک آیات از یکدیگر مشکلی ایجاد نمی کند:

۱) سوره نبا، آیات ۲۱-۲۲:

مسلمان در چنین روزی، جهنم در انتظار بدکاران و گناهکاران و محل بازگشت ستمکاران سرکش است.

۲) سوره تکوین، آیات ۶-۷:

مسلمان به جهنمی که در پیش دارید، روزی خواهید رسید [۶] و آن را پس از مرگ، با همین چشمان ظاهری خواهید دید.

پانوشتهای توضیحی

در بخش "یادآوری" که در انتهای کتاب آمده، ۱۶ مورد پانوشتهای توضیحی مربوط به ترجمه آیات ذکر گردیده است که خالی از فایده نیستند جز این که یکی - دو مورد اشتباه قابل تأمل در آن به چشم می خورد که تنها به توضیح شماره ۱۳ آن اشاره می کنیم. در این توضیح، ابوجهل، "عموی پیامبر" معرفی شده است که درست نیست. او عمرو بن هشام فخرومی است و نسبتی با آن حضرت ندارد. ظاهراً با ابولهب عموی پیامبر اشتباه شده است.

نگارش و مخاطبان

در این کتاب از دیدگاه تناسب زبان ترجمه با مخاطبان کودک و نوجوان به مواردی قابل اصلاح برمی خوریم که به چند تایی آنها اشاره می کنیم:

۱) واژه "مسلمان" که بارها به کار رفته، بهتر است به "حتماً" یا واژه های صمیمی تر برای مخاطبان تبدیل شود. ۲) واژه "کارنامه" (ص ۲۵) برای مخاطب کودک و نوجوان تداعی کننده همان چیزی است که هر چند ماه یکبار در مدرسه با آن سروکار دارد و چندان خوشایند او

نیست.

۳) واژه "پری" برای این مخاطب یادآور فرشته یا موجودی دوست داشتنی است که در فیلمها و تصاویر متحرک دیده است. امروزه کاربرد آن برای این مخاطبان در برابر واژه "جن" و "جنت" (آیه آخر سوره ناس) رساننده مقصود نیست.

۴) تعبیر "موی پیشانی" در برابر "ناصیه" (ص ۷۵ در ترجمه آیه ۱۵ سوره علق) این پرسش را برای مخاطب ما می تواند پیش آورد که: مگر پیشانی مو دارد؟ (موی جلوسر" مناسب تر است).

زیباییها

برخی تعبیرها و برابر نهادهایی در این ترجمه به کار رفته است که زیباست و می تواند به عنوان الگویی تکرار پذیر در ترجمه ها به کار گرفته شود. به چند مورد اشاره می شود:

۱) تعبیر "دلواپسی" برای "خشیت" (سوره نازعات، آیه ۴۵).

۲) افزایش واژه "حتی" به ترجمه، در وقتی که قرآن

◀ مرز میان ترجمه و تفسیر در این

ترجمه تفسیری یا ترجمه و تفسیر از بین رفته است.

◀ در بخش یادآوری، ابوجهل عموی

پیامبر معرفی شده که درست نیست.

می گوید: "روزی که انسان از برادرش می گریزد و دوری می کند: انسان حتی از برادرش هم دوری می کند." (سوره عبس، آیه ۳۴).

۳) قرار دادن واژه "واقعاً" در برابر "ثم" در آیه ۱۸ سوره انفطار:

متن: و مادریک ما یوم الدین (۱۷) ثم مادریک مایوم الدین (۱۸)

ترجمه: تو درباره چگونگی روز قیامت چه می دانی؟ (۱۷) واقعاً تو از روز قیامت چه می دانی؟

۴) ترجمه: "جا دارد" برای حروف لام امر در جمله "قلیتافس المتنافسون" (سوره مطففین، آیه ۲۶).

۵) ترجمه "یتیم نوازی نمی کنید" برای "لا تکرمون الیتیم" (سوره فجر، آیه ۱۷).

کاستیها

کتاب فاقد فهرست است و جای مقدمه - یا مؤخره - ای از مترجم درباره شیوه ترجمه خود و اصولاً ملاحظات مربوط به ترجمه و تفسیر قرآن برای کودک و نوجوان در آن خالی است.

اشکالهای صوری

۱) کتاب دو رنگ است و زمینه صفحات را ترام ضعیفی از رنگ دوم پوشانده است. در میان این رنگ زمینه، طرحهای تزیینی و دایره های مربوط به شماره صفحات به رنگ سفید به چشم می خورند که در جای خود به زیبایی کار می افزایند جز این که عنوان آیات نیز در این میان به رنگ سفید درج شده است که طبیعتاً به دشواری خوانده می شود.

۲) در این نوشتار قصد بحث درباره رسم الخط ترجمه نداریم. تنها به یکی - دو مورد اشاره می کنیم و آن واژه "جبرئیل" است که در کتاب به صورت "جبرئیل" نوشته شده است (ص ۲۵) و با اصل تطابق مکتوب با ملفوظ و ملاحظات و اصول دیگر مربوط به رسم الخط سازگاری ندارد. نیز "گره کارها" درست است نه "گره کارها" (ص ۶۵ آیات ۵-۷).

۳) برخی اغلاط مطبعی در حین مطالعه کتاب به چشم می خورد که بعضی از آنها در معنی تأثیر گذارند و شامل درج ویرگول به جای نقطه (ص ۱۳، آیات ۱۶-۱۹) و "گردان" به جای "گردن" (ص ۱۰۳، آیه ۵) می شوند. واژه "نبا" نیز در عنوان فارسی سوره به صورت "نبا" آمده که غلط است.

سخن پایانی

مصطفی رحماندوست نیازی به معرفی ندارد. او از ستونهای ادبیات کودک و نوجوان در زمان ماست و تواناییها و تخصصهای او در این زمینه بر اهل فن پوشیده نیست.

از سوی دیگر، ترجمه قرآن، کاری بسیار دشوار و حساس است به گونه ای که امروزه حتی یک نفر از مترجمان حرفه ای قرآن مدعی آن نیست که ترجمه ای دقیق از این نوشتار آسمانی ارائه کرده است.

بنابراین، به طریق اولی هیچ کس از یک متخصص ادبیات کودک و نوجوان انتظار ندارد که خبره ادبیات عرب و مترجم یا مفسری توانا در حوزه قرآن گریز نباشد. به نظر نگارنده، شیوه معقول و منطقی این است که با رعایت مرز میان حوزه های فعالیت اهل دانش و فرهنگ، اگر کسی بخواهد ترجمه، تفسیر، ترجمه تفسیری یا ترجمه و تفسیری از قرآن برای کودک و نوجوان ارائه کند، راه زیر را برگزیند:

۱) دو - سه ترجمه از دقیقترین ترجمه ها و تفسیرهای موجود از قرآن کریم را با نظر کارشناسان انتخاب کند.

۲) دست کم دو تن از قرآن شناسان خبره را به مشاوره بگیرد تا در موارد اختلاف این ترجمه ها، تکلیف مورد صحیح را برای او مشخص کند.

۳) با رعایت اصول و ضوابط ترجمه و تفسیر قرآن برای کودک و نوجوان، به باز نویسی آن ترجمه ها با زبان مخاطبان خود همت گمارد.

در این زمینه جای گفت و گوها و تأملاتی پیرامون چهار چوبهای ارائه ترجمه و تفسیر قرآن مجید برای کودکان و نوجوانان از جنبه های گوناگون خالی است و ترجمه جزء سی ام قرآن کریم برای کودکان و نوجوانان به قلم مصطفی رحماندوست می تواند پنهانهای فرخنده برای گشایش این بحث باشد.